

TYRNAVIKÁ VO VEDECKEJ KNÍŽNICI V OLOMOUCI

Erika Juríková

Knihtlačiarenská výroba má v Trnave dlhú tradíciu. Veď už v roku 1577 privezol do mesta kanonik Mikuláš Telegdi¹, ktorý spoznal knihtlač počas štúdií v Krakove, od viedenských jezuitov zakúpený tlačiarenský stroj a sprevádzkoval ho. Prvá doteraz známa tlač bola vydaná v Trnave v roku 1578.² Po smrti M. Telegdiho, ktorý závetom odkázal tlačiareň Spoločnosti Ježišovej, a následných rokovaniach zostala napokon knižná dielňa v Trnave a jej majiteľom sa stala tu sídiaca Ostrihomská kapitula,³ neskôr od roku 1608 Ostrihomské arcibiskupstvo. Tlačiareň sa pôvodne nachádzala v Telegdiho dome, od roku 1615 ju premiestnili do severnej časti arcibiskupského paláca.⁴

Od roku 1646 začína zlatá éra trnavskej typografickej dielne. Tlačiareň vlastnila Spoločnosť Ježišova a Trnavská univerzita, ktorá vznikla v meste pričinením kardinála Petra Pázmaňa v roku 1635.⁵ Počas existencie univerzity sa tlačiareň rozšírila a na jej čele stál prefekt z radov jezuitov menovaný rektorom kolégia. Okrem neho v nej pracoval faktor zodpovedný za technické veci, ďalej sadzači, písmolejáři, knihári, korektori, grafici, rytci a pomocný personál vrátane učňov. Väčšina zamestnancov mala prax v zahraničných knižných dielňach a ovládala niekoľko jazykov.⁶

Postupne sa vybavenie dielne rozšírilo a tlač sa zdokonalila, doplnili sa nové tlačiarenské lisy i druhy písma. Ako uvádza Hadrián Radváni, ktorý sa výskumu dejín trnavského tlačiarstva dlhodobo venuje, v roku 1720 vlastnila trnavská tlačiareň už 6 lisov, písmo rôznych veľkostí a druhov, 18 typov verzálok a 14 typov

¹ Ján Telegdi (1535–1586) bol kanonikom a biskupom, zomrel v Trnave a pochovaný je v Dóme sv. Mikuláša. Podľa niektorých zdrojov sám nielen korigoval vydávané tlače, ale ich aj sádzal.

² *Canones, sev leges eorum, qvi in sanctissima congregatione B. Mariae semper virginis, quae in seminario episcopali Olomucensi instituta est, vivuunt: confirmatae ac privilegijis donatae a summo pontifice Romano, Gregorio XIII. Impresi Tirnaviae, Anno Domini MDLXXVIII.*

³ Vlastníctvo potvrdil 30. 4. 1587 dekrétom panovník Rudolf II.. Por. RADVÁNI, Hadrián: Trnavské tlačiarne. Trnava: A-Díte 2009, s. 43.

⁴ Bližšie pozri Dejiny Trnavy. J. Šimončič (ed.). Trnava: Garamond 2010, 211n.

⁵ Podrobnejšie o založení a histórii akadémie pozri Dejiny Trnavskej univerzity 1635–1777. 1992–2010. J. Šimončič, A. Hološová (edd.). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2010. 370 s.

⁶ Zoznam prefektov a faktorov uverejnil H. Radváni. Pozri Trnavské tlačiarne, s. 54–66.

kurzív. Okrem antikvy mala 4 veľkosti gréckeho, 2 hebrejského, 11 nemeckej a 8 veľkostí slovenskej fraktúry, okrem toho 65 kalendárnych značiek využívaných pri vydávaní známych trnavských kalendárov, 9 algebrických značiek, 4 veľkosti číslíc, 2 typy nôt, 173 druhov rovných a spájaných linajok.⁷

Profesionálnosť trnavských tlačiarov a dobrá povesť dielne prenikli do celej Európy. V roku 1773 vydala vzorkovník písma, ornamentov a iných ozdôb, od konca 18. storočia mala vlastnú písmolejareň, pretože jednotlivé písmená sa opotrebovali a ich nákup a dovoz zo zahraničia bol nákladný. Písmolejareň zhotovovala písmo aj pre iné tlačiarne, napr. pre košickú univerzitnú tlačiareň, pre akadémiu v Kluži a v rumunskom Veľkom Varadine. Do roku 1773 vyrobili trnavskí písmolejárni 14 typov písma a 4 typy iniciál.

Postupne sa zdokonalila aj grafická podoba jednotlivých tlačí. Trnavská univerzita uverejnila vo svojich vydaniach viac ako 220 drevorezbových a viac ako 1500 medirytinových a leptových prác, okrem toho asi 100 samostatných grafických listov. V dielni na nich pracovali rytci a kreslíči, interní aj externí grafici zvučných mien ako napr. Zigmund Schott, Jeremiáš Gotlieb, Ján Daniel Portten, Sebastião Zeller.⁸

Trnavská Akademická tlačiareň mala vlastné papierne v Klástore pod Znievom, ktoré boli od roku 1700 v prenájme bratov Langovcov. Mnohé z kníh vychádzali vo výpravnej podobe, zviazané v koži a s vyrytými zlatými písmenami ozdobami. Aj pre svoju podobu sú milovníkmi historických tlačí trnavské vydania dodnes veľmi vyhľadávaným artiklom.

Údaje o počte vydaných diel sa rôznia, kolíšu medzi 5 000 až 5 500 tlačí. Mnohé boli vydávané v malom náklade, príp. zošitovom prevedení, nezachovali sa a o ich existencii vieme len sprostredkované zo záznamov alebo literatúry, príp. vyšli vo viacerých zväzkoch. V Trnave boli publikované aj prvé knižné katalógy v Uhorskom kráľovstve, v ktorých sa propagovali predovšetkým trnavské tlače.⁹

Čo sa týka jazykového rozdelenia knižnej produkcie, išlo predovšetkým o latinské tlače, na druhom mieste čo do početnosti sú maďarské a slovenské, ďalej nasledujú nemecké, chorvátske a srbské, francúzske a iné vydania.¹⁰

⁷ RADVÁNI, H.: Trnavské tlačiarne, s. 61.

⁸ Zachovali sa nám aj ich zoznamy. Pozri RADVÁNI, H.: Trnavské tlačiarne, s. 62–66.

⁹ Bližšie ku katalógom a ich využitiu pre bádanie v oblasti knižnej kultúry pozri PORIEZOVÁ, Miriam: Vydavateľsko-knihkupecké katalógy trnavskej Akademickej tlačiarne. In: Problematika historických a vzácných knižných fondů 2008. Olomouc: Vědecká knihovna 2009, s. 105–114.

¹⁰ Jazykovú rôznorodosť trnavských tlačí možno najlepšie sledovať vo vydaných súpisoch, napr. ZELLIGER, Alojz: Pantheon Tyrnaviense. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1931. 257 s.; RADVÁNI, Hadrián: Jazykové slovaciká a polyglotné tlače obsahujúce slovenčinu, vydané Trnavskou

Najpočetnejšiu skupinu tlačí tvoria náboženské a teologické diela: išlo predovšetkým o bohoslužobné knihy, rôzne druhy náboženských príručiek pre kňazov i veriacich, vybrané zbierky citátov z Pisma aj významných cirkevných osobností, vydania cirkevných spisovateľov, životopisy svätých a iné. Vydávali sa apologetické i polemické spisy teologicko-filozofického zamerania, ale aj knihy pre veriacich z najnižších vrstiev.

Nenáboženskú odbornú produkciu tvorili hlavne filozofické diela tak anticých, stredovekých ako aj súčasných autorov. Pretože obsahové zaradenie jezuitskej odbornej spisby nezodpovedá súčasnosti, v mnohých prípadoch išlo o knihy, v ktorých sa prelínali rôzne vedecké či učebné odbory a priamo kopírovali jezuitský systém vzdelávania.¹¹ Publikované boli didaktické spisy – učebnice, slovníky a príručky, tiež historické, matematické, geografické práce, veľkú skupinu tvoria diela z prírodných vied a práva. Iná, neodborná literatúra, a to príležitostné spisy, divadelné hry či už spomenuté trnavské kalendáre, tvorí takisto veľkú skupinu publikácií a vhodne dopĺňala náboženskú a odbornú spisbu vydávanú v akademickom prostredí. Trnavská univerzita knižnou produkciou znásobila svoj význam a diela vydané v univerzitnej tlačiarňi reprezentovali vedeckú úroveň akademie a robili jej dobré meno vo svete. V mnohých ohľadoch znamenala existencia školy v Trnave prelom v skúmaní a vedeckom prístupe.¹²

Po zrušení Spoločnosti Ježišovej prešla knihtlačiareň do vlastníctva Trnavskej univerzity a ďalej kontinuálne fungovala až do roku 1777, keď bola vzdelávacia ustanovizeň premiestnená na základe rozhodnutia Márie Terézie do Budína. Okrem polovice typografického zariadenia prešla s univerzitou aj celá písmolejárska dielňa. Tlačiareň ďalej existovala v Trnave ako filiálka budinskej univerzity a v roku 1798 bol aj zvyšok zariadenia premiestnený do Budína.

Väčšina trnavských tlačí, ktoré vlastnila univerzita, z mesta odišla. Preto sa netreba čudovať, že najväčšie zbierky diel vydaných v Trnave počas existencie univerzity v rokoch 1635–1777 sa nachádzajú na území dnešného Maďarska. Ide predovšetkým o fondy v Magyar Országos levéltár v Budapešti, v Széchényiho

---

univerzitou v rokoch 1648–1777. Bratislava: Univerzitná knižnica 2003; RADVÁNI, Hadrián: České, chorvátske, rusínske, slovínske srbské a rumunské tlače vydané trnavskou univerzitou v 17. a 18. storočí. Trnava 2004. 46 s.

¹¹ Bližšie sa problému venovala vo svojej dizertačnej práci s názvom Vydávanie odbornej vedeckej literatúry trnavskou Akademickou tlačiarňou (1648–1773) M. PoriezoVÁ, Mária: Nenáboženská odborná literatúra v produkcii Akademickiej tlačiarne v Trnave (1648–1773). *Sambucus VI/2010*, s. 88–100.

¹² JURÍKOVÁ, Erika: Význam Trnavskej univerzity a jej knižnej produkcie pre rozvoj vzdelania a vedy na území dnešného Slovenska v 17. a 18. storočí. *Sambucus VI/2010*, s. 101–108.

knížnici alebo v knižnici univerzity Eötvösa Loránda, ktorá sa právne považuje za priameho pokračovateľa Trnavskej univerzity. Ucelená zbierka sa nachádza v generálnom archíve Spoločnosti Ježišovej sídliacom v tomto meste (ARSI), ďalšie vo Vatikánskej knižnici aj v bibliotéke Pápežskej univerzity sv. Gregora v Ríme. V susednom Rakúsku vlastní zbierku trnavských univerzitných tlačí Rakúska národná knižnica a podľa informácií, ktoré sa dajú získať z jej internetovej stránky, ide o 440 k. j.

Na Slovensku sa pravdepodobne najväčší fond trnavských univerzitných tlačí nachádza v Univerzitnej knižnici v Bratislave, kam sa knihy dostali vďaka zvozom historických knižníc v päťdesiatych rokoch minulého storočia a vďaka knižným darom jednotlivcov či zánikom starších knižníc. Do Bratislavy pri vzniku univerzitnej knižnice v dvadsiatych rokoch minulého storočia prešla aj časť knižníc cirkevných inštitúcií z Trnavy. V súčasnosti sú spracované len v podobe listkového katalógu, takže presný počet tlačí by bolo možné zistiť len fyzickým spočítaním jednotlivých katalogizačných listkov.

Veľká zbierka sa nachádza v Slovenskej národnej knižnici v Martine. Elektronický katalóg na webovej stránke národnej knižnice generuje zatiaľ 238 trnavských tlačí.¹³ Tlače z 18. storočia vydané v Trnave sú zachytené v novej obsahovej viaczväzkovej práci pracovníčok národnej knižnice nazwanej *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*.¹⁴

Na východe Slovenska sa nachádzajú historické tlače v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach, kde je podľa súpisu možné nájsť v knižnom fonde trnavské tlače z rokov 1635–1777 v počte 434 k. j.¹⁵ Na Orave, v malebnom mestečku Dolný Kubín, existuje významná historická knižnica nazvaná po jej darcovi, uhorskom poslancovi Vavrincovi Čaplovičovi. Knižnicu umiestnili v budove, ktorá bola pre zbierku postavená v roku 1911. Vzdelanec V. Čaplovič daroval darovacou listinou v roku 1839 výsledok svojho celoživotného zberateľského úsilia oravskému ľudu za účelom jeho osvety a lepšieho prístupu k vzdelaniu.¹⁶ Podľa informácie jej súčasnej riaditeľky sa v Čaplovičovej bibliotéke vyskytuje

¹³ https://www.kis3g.sk/cgi-bin/gw_48_1_3/chameleon [20.12.2010].

¹⁴ KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, EVA – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. Zväzok I.–V. Martin: Slovenská národná knižnica 2008.

¹⁵ Podľa súpisu sa v ŠVK v Košiciach nachádza 434 tlačí vydaných v Trnave v rokoch 1635–1777, z toho 31 do roku 1700. Porovnaj STAHOVCOVÁ, Angela: *Trnavské tlače do roku 1900*. Katalóg starých tlačí z fondov Štátnej vedeckej knižnice. Košice: Štátna vedecká knižnica 2003, s. 276–277 (register chronologický).

¹⁶ Pozri ILENINOVÁ, Katarína: *Bibliotéka Čaplovičiána 170-ročná*. In: *Problematika historických a vzácnych knižných fondů 2008*. Olomouc: Vědecká knihovna 2009, s. 25–34.

412 k. j. vytlačených v trnavskej Akademickej tlačiarňi a 6 k. j., o ktorých sa to predpokladá.¹⁷

V Trnave sa knihy vydané v univerzitnej tlačiarňi nachádzajú v knižnici Západolovenského múzea, ktorá je umiestnená v samostatnej budove v zrekonštruovanom Šándorovom dome. Publikácie sa tam dostali v 50.–60. rokoch 20. storočia zo zbierok trnavského arcibiskupského gymnázia, z fondu kníh trnavského jezuitského kolégia a iných cirkevných trnavských knižníc. Celá knižnica má cca 47 tis. k. j., počet trnavských univerzitných tlačí sa odhaduje na cca 2 tis. k. j. Spolok Sv. Vojtecha patrí k najstarším trnavským kultúrnym inštitúciám. Jeho fond je doposiaľ spracovaný len v podobe jednoduchého prirastkového zoznamu, ale predpokladá sa cca 450 k. j.¹⁸

Aj keď sú obe historické knižnice prístupné pre odbornú verejnosť, fondy neumožňujú systematický a komplexný výskum produkcie historickej Trnavskej univerzity, pretože tlače v nich zastúpené sú len torzom, resp. vzorkou z produkcie trnavskej Akademickej tlačiarne.

Pri svojom výskume latinských tyrnavík som navštívila aj Vedeckú knižnicu v Olomouci, ktorá na moje počiatočné veľké prekvapenie vlastní pomerne obsiahly fond trnavských kníh. Vďaka ústretovosti pracovníkov tejto inštitúcie sa mi podarilo vyselektovať trnavské univerzitné tlače zo 17. a 18. storočia, ktorých je možné nájsť v elektronickej databáze spolu 568 k. j.¹⁹

Pri štúdiu jednotlivých záznamov, ktorých výpovedná hodnota pre rozličné množstvo zaznamenaných informácií nie je rovnaká, som zistila, že početný výskyt trnavských tlačí v olomouckej knižnici nie je náhodný vzhľadom na dejiny mesta ako sídla jezuitskej univerzity. Spojenie moravského Olomouca a Trnavy vytvorili práve členovia Spoločnosti a v osudoch oboch miest je možné nájsť niekoľko paralel. Dejiny vysokého školstva v Olomouci začali písať jezuiti v roku 1566 zriadením jezuitského kolégia, ktoré sa v roku 1573 stalo plnoprávnou univerzitou. Olomoucká univerzita bola teda založená o 62 rokov skôr ako trnavská, ktorej rovnako predchádzalo zriadenie kolégia v meste. Obe univerzity prežili niekoľko kritických okamihov, aby nakoniec po zrušení Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 boli sekularizované.

V duchu jezuitského systému vzdelávania deklarovanom v *Ratio studiorum* sa vzdelávali študenti na všetkých akademiách spravovaných jezuitami, čo umožnilo migráciu nielen učiteľov, ale aj študentov a prispelo k porovnateľnej úrovni

¹⁷ Za informáciu ďakujem Katarine Ileninovej.

¹⁸ Presná evidencia neexistuje. Za približný odhad si dovoľujem poďakovať Katarine Karabovej.

¹⁹ Za ochotné poskytnutie informácie a súpisu ďakujem Rostislavovi Krušínskému.

tak jednotlivých univerzít, ako i lepšej jazykovej výbave pedagógov i študentov.²⁰ Prepojenie medzi Trnavou a Olomoucom, keď z univerzity na univerzitu putovali spolu s osobami aj knihy, vysvetľuje výskyt trnavských univerzitných tlačí v olomouckej vedeckej knižnici.

Najstaršia akademická tlač v olomouckej knižnici vytlačená v Trnave pochádza z roku 1663 a je napísaná po latinsky.²¹ Z posledného roku existencie univerzity v Trnave sa nachádzajú v Olomouci dve knihy, pričom v prípade jednej z nich je uvedené ako miesto vydania popri Trnave aj Budín, takže môžeme predpokladať, že ju začali sádzať ešte v Trnave, ale vydaná bola až po premiestnení akadémie.²²

Z celkového množstva trnavských kníh vo fonde knižnice je väčšina písaná po latinsky – 531 k. j. (93 %), v súvekej slovenčine bolo vydaných 27 tlačí (5 %), z ostatných (cca 2 %) sú štyri maďarské a rovnaký počet je nemeckých, dve sú napísané po francúzsky.

Z obsahového hľadiska je väčšina diel teologického zamerania, nasledujú filozofické, historické a právnické a najmenšiu skupinu tvoria príležitostné tlače a kalendáre.²³

Pre výskum historických tlačí je vždy zaujímavé sledovať pohyb kníh po ich odchode z tlačiarnie. Veď nielen ľudia, ale aj knihy majú svoje osudy a nenadarmo sa hovorí *bibliothecae habent sua fata*. Poznanie, kým a prípadne v akom čase bola kniha používaná, nám umožňujú záznamy o predchádzajúcich majiteľov. V prípade trnavských akademických tlačí máme v olomouckej knižnici záznam pri 187 k. j. (33 %), niekedy sú zachytení aj dvaja až traja predchádzajúci vlastníci. Najviac kníh sa do fondu vedeckej knižnice dostalo z kláštora františkánov v Uherskom Hradišti – 31 (17 % zo zaznamenaných vlastníkov). Z Olomouca pochádza 25 kníh (13 % zo zaznamenaných vlastníkov), z toho prišlo do knižnice 11 tlačí z teologického seminára, 9 z dominikánskeho kláštora, 4 z kapucínskeho kláštora a 1 z arcibiskupskej knižnice.

Z teologického seminára vo Vidnave získala vedecká knižnica 13 diel (7 % zo zaznamenaných vlastníkov) a od redemptoristov v Července 5 diel. Spo-

²⁰ FÓRIŠOVÁ, Marta: Ratio studiorum. Kniha a jej využitie v jezuitskom školstve. Jezuitské školské knižnice. In: Dejiny školských knižnic na Slovensku. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica 2003, s. 44–63.

²¹ Joannis Eusebii Nierembergii Madritensis ex societate Jesu De adoratione in spiritu et veritate libri quatuor. Sign. 600.626.

²² TORSELLINI, Orazio: Particulae Latinae orationis ab Horatio Tursellino collectae. Sign. 991.946.

²³ Presné počty a percentá neuvádzam, pretože u diel často dochádza k tematickým presahom.

lu 32 kníh (17 % zo zaznamenaných vlastníkov) pochádza od piaristov, a to 23 z piaristického kláštora v Strážnici a 9 z Bielej Vody.

Nielen rehoľné spoločenstvá, ale aj zámky mali bohaté knižnice, a práve zo zámockej knižnice v Holešove priviezli do Olomouca 6 kníh a zo zámku v Jemnici pochádza 1 kniha. Záznamy nám poskytujú v troch prípadoch možnosť dozvedieť sa o súkromných osobách, ktoré knižné diela vlastnili: kroměřížsky kanonik Theodor Hampel bol majiteľom 5, piarista Josef Schubert jednej knihy a pri troch dielach je zaznamenané, že do knižnice ich zakúpili od J. Paclta z Brahlavy. Pri rozbere vlastníckych vzťahov ku knihám zaznamenaných v elektronickom katalógu je vidieť rozmanitosť vlastníkov, od ktorých sa tyrnaviká do olomouckej bibliotéky dostali. Nепрекvapuje, že prevládajú osoby z cirkevných kruhov.

Vo Vedeckej knižnici v Olomouci sa nachádza ucelená zbierka trnavských tlačí, ktorá si zasluhuje štúdium ako celok. Podľa môjho doterajšieho výskumu je to jedna z najväčších zbierok trnavských akademických tlačí mimo územia dnešného Slovenska a Maďarska. Preto by bolo vhodné pomocou finančných zdrojov z európskych fondov vytvoriť kompletnú digitálnu knižnicu olomouckých tyrnavík, publikovať printový katalóg a naďalej rozvíjať spoluprácu Trnavskej univerzity a olomouckej knižnice pri komplexnej analýze diel, a to s konkrétnym využitím výsledkov pre pedagogickú a vedeckú činnosť.

Štúdia je čiastkovým výstupom z projektu grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky VEGA č. 2/0067/09 a vznikla aj vďaka štipendiu, ktoré udelil Slovenský historický ústav v Ríme, pracovisko Trnavskej univerzity.